

А.І. Мокій, Д.А. Антонюк

Розвиток інституціональної інфраструктури бізнесу великих міст старопромислових регіонів

Проаналізовано проблеми розвитку старопромислових регіонів України. Показана можливість оздоровлення великих міст цих областей шляхом удосконалення інституціональної інфраструктури бізнесу. Наведені пропозиції щодо реформування державної (через перерозподіл повноважень між рівнями управління, розширення повноважень недержавних організацій, впровадження муніципальних механізмів фінансово-кредитної підтримки) і приватної (за рахунок формування виробничо-технологічної інноваційної інфраструктури, запровадження територій інноваційного розвитку в межах міст, переорієнтації інформаційної та експертно-консалтингової інфраструктури з підтримки великих і середніх підприємств на сприяння формуванню нових секторів економіки регіону) складових інфраструктури бізнесу (на прикладі Запорізької області).

Ключові слова: інституціональна інфраструктура бізнесу, бізнес-середовище, підприємництво, старопромислові регіони.

Постановка проблеми. Негативні тенденції в економіці України обумовлюють необхідність її трансформації на основі структурної перебудови, що має передбачати збільшення частки новітніх секторів з високим рівнем інноваційності та модернізації традиційних (металургії, машинобудування, хімічної і харчової промисловості) шляхом зниження енергозалежності, підвищення технологічності. Особливо це стосується старопромислових регіонів (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська області), розвиток яких заснований на історично сформованій спеціалізації, в межах яких працюють «старі» великі підприємства (побудовані ще за радянських часів і зазвичай мають застаріле обладнання та технології), а «нові» практично відсутні або відділяються від існуючих. Економіка цих областей заснована на тривалій експлуатації природних ресурсів і в силу об'єктивного погіршення якісних і кількісних характеристик ресурсної бази з часом неминуче переходить у категорію депресивних [1].

Недосконалість інституціонального середовища цих регіонів, зокрема інституціональної інфраструктури бізнесу великих міст, призводить до того, що не вдається запровадити дієві важелі впливу регіональних органів влади на підтримку та модернізацію середніх і великих підприємств.

© *А.І. Мокій, Д.А. Антонюк*, 2013.

Переважна більшість заходів обласних, районних і місцевих адміністрацій спрямована на діяльність малого бізнесу. Хоча він і є рушійною силою для розвитку економіки країни, однак для старопромислових регіонів України, в структурі яких великі та середні підприємства створюють значну частку ВВП, особливої актуальності набуває інфраструктурне забезпечення середнього та великого бізнесу. Недержавна складова інституціональної інфраструктури бізнесу є також не достатньо розвиненою через обмеженість фінансово-кредитних ресурсів, спад активності внутрішніх і зовнішніх інвесторів та недостатню участь місцевих громад і об'єднань підприємців. Ці аргументи обумовлюють наявність значної кількості проблемних питань розвитку інфраструктури бізнесу у старопромислових регіонах, які потребують нагального вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема реструктуризації економіки старопромислових регіонів присвячено роботи О. Зайцева, К. Глонті, О. Лодишкіна, В. Ляшенко, Ю. Макогана, А. Мокія, А. Новикової, Г. Фьольцков, І. Хаджинова та інших. Ключовими з них є [1]: зниження обсягів промислового виробництва, високий рівень безробіття, зростання частки населення з доходами нижче прожиткового мінімуму, негативні демографічні процеси, складна екологічна обстановка, інерційність і консерватизм уявлень регіональних лідерів зважаючи на високу залежність їх мислення від траєкторії попереднього розвитку регіону та влади тощо.

Дослідниками пропонується багато напрямів їх вирішення, два з яких, на нашу думку, потребують особливої уваги. Перший вектор модернізації економіки цих регіонів пов'язаний з реформуванням системи регіонального управління – розділенням ступеня впливу центральних, регіональних і місцевих органів влади на розвиток областей і міст, відповідно до цього формування власних стратегій розвитку та фінансування [2; 3]. Однак науковці [4] доводять, що вирішення питання регіонального розвитку старопромислових регіонів лише через структури виконавчої влади чи місцевого самоврядування, як свідчить європейський досвід, є неможливим. Тож другий вектор заснований на використанні сучасного інструментарію підтримки бізнесу, розвитку наукомістких виробництв, шляхом формування відповідної інституціональної інфраструктури міст та активізації участі наукових і освітніх центрів.

Вивченню різних аспектів інфраструктури бізнесу приділяється увага як з боку закордонних (П. Розенштейн-Родан, П. Друкер), так і вітчизняних (О. Амоша, А. Блінов, А. Говорін, Л. Костіна, В. Прохоров, М. Савченко, В. Савчук, М. Юденко) науковців. Її формування має

здійснюватися з урахуванням особливостей історичного розвитку, традицій, правового забезпечення, економічної і політичної ситуації в країні та регіоні, тобто на основі інституціональної концепції (М. Аокі, Р. Уестерфілд, О. Уільямсон, Р. Бресер, Е. Дудді, Д. Ревзан, Ф. Булдерстон, А. Хоггат, К. Джонс). Питання теорії і практики створення інститутів є достатньо актуальними для української науки. Хоча існуючі публікації містять значний масив теоретичних моделей, окремих аспектів інституціональної теорії, однак вони практично не стосуються питань формування та модернізації інституціональної інфраструктури бізнесу саме міст старопромислових областей. Практика на регіональному рівні відображає недостатній її розвиток і неефективне функціонування, що потребує подальшого дослідження.

Мета статті. Дослідити особливості розвитку інфраструктури бізнесу міст старопромислових регіонів України та запропонувати концептуальні пропозиції щодо її удосконалення в частині перерозподілу повноважень органів влади з регулювання інфраструктурних елементів, а також використання сучасного інноваційного інструментарію (на прикладі Запорізької області).

Виклад основного матеріалу. Світова практика демонструє типовий шлях набуття регіоном статусу старопромислового: бурхливий розвиток однієї або кількох суміжних галузей під впливом позитивних тенденцій на світових ринках відповідної продукції → зміна структури попиту на світових ринках → жорстка конкуренція → структурна криза галузі → соціально-економічні проблеми регіону [3]. Такий алгоритм розвитку притаманний і Запорізькій області – індустріально-аграрному регіону, де сконцентровані провідні металургійні (36% від загальної випущеної продукції в Україні; Запоріжсталь, Дніпроспецсталь, Запорізький титано-магнієвий комбінат, Завод напівпровідників тощо), машинобудівні (21% від загального випуску продукції по Україні; Мотор-Січ, ЗАЗ, ЗТЗ) та енергогенеруючі (23% від загальної випущеної енергії; ДніпроГЕС, Енергодарська атомна та теплова електростанції, Ботієвська вітрова та Токмацька сонячна станції) підприємства України, значна кількість продукції яких зорієнтована на експорт. Висока залежність спеціалізації регіону від структури попиту на світових ринках, обумовлює необхідність реструктуризації системи збуту продукції і переорієнтації на інші ринки завдяки підсилению інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності як державного (система представництв МЗС у зарубіжних країнах, торгово-економічні місії і ради, торгові будинки тощо), так і приватного

(агенції сприяння експорту, торгово-промислові палати, інформаційні моніторингові центри тощо) сектору.

Залежність економіки регіону від тенденцій на світових ринках, зокрема металургійному, машинобудівному, хімічній промисловості, аграрному, призводить до уповільнення динаміки його розвитку, а отже потребує створення нових секторів економіки області. Слід зазначити, що цей процес не має бути пов'язаний із закриттям існуючих містоутворюючих підприємств, а передбачає вивільнення ресурсів (площі, обладнання, персонал), що використовується максимально неефективно. Стимулювання та супроводження такої діяльності має забезпечувати інноваційна інфраструктура бізнесу, заснована на: формуванні виробничо-технологічної інфраструктури (технопарків, бізнес-інкубаторів, центрів трансферту технологій, кластерного розвитку); запровадженні територій інноваційного розвитку міст в межах великих підприємств (економічні зони у вільних приміщеннях підприємств, інноваційні центри); переорієнтації інформаційної та експертно-консалтингової інфраструктури (фонди підтримки підприємництва, центри субконтрактації, інформаційні центри) з підтримки великих і середніх підприємств на сприяння формуванню нових секторів економіки регіону. Стимулювання останніх доцільно здійснювати шляхом фінансово-кредитної підтримки, а саме за рахунок програм кредитування на пільгових умовах під гарантії муніципалітетів, часткової компенсації відсоткових ставок за процентами з міського бюджету, відшкодування участі у виставках, ярмарках, освітніх проектах, участі у міжнародних програмах та проектах.

Тепер розглянемо інституціональні аспекти державного регулювання інфраструктури підприємництва. Підтримка малого та середнього бізнесу в Україні реалізується згідно Закону №4618-VI від 22 березня 2012 р. «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», відповідно до якого «розвиток підприємництва «забезпечують у межах своїх повноважень Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений орган у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва, інші центральні органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування [5]. Що ж стосується інфраструктурного забезпечення крупного бізнесу, то воно практично відсутнє, хоча розроблені державні програми підтримки авіабудування,

автомобілебудування, металургії тощо, однак підтримка має адресний характер і отримується підприємствами після відповідного лобювання. На думку влади, великі підприємства, холдинги та фінансово-промислові групи в змозі самостійно розвиватися та вирішувати проблемні питання за допомогою власного інтелектуального, кадрового та ресурсного потенціалу, формування груп лобювання в місцевих і центральних органах влади й органах самоврядування.

Управління різними елементами інфраструктури на державному рівні здійснюється різними органами влади, що, з одного боку, забезпечує формування необхідної галузевої інфраструктури, однак, з іншого боку, обумовлює незбалансованість її розвитку. Реалізація такого підходу призводить до значних бюджетних витрат через дублювання деяких функцій та відповідальності між різними інститутами державного регулювання, в цих умовах не забезпечується можливість бізнесу скористатися елементами інфраструктури.

На обласному рівні політика з розвитку підприємництва реалізується відділом регуляторної політики та підприємництва обласної державної адміністрації, на місцевому – управліннями та відділами розвитку підприємництва. До їх завдань відносять [6]: реалізацію та контроль виконання державної регуляторної політики в сфері господарської діяльності та державної політики щодо розвитку підприємництва; здійснення заходів щодо усунення правових, адміністративних, економічних та організаційних перешкод на шляху розвитку підприємництва; створення системи консультативно-інформаційної підтримки, підготовки та перепідготовки кадрів для сфери господарської діяльності; впровадження та вдосконалення механізмів фінансово-кредитної підтримки суб'єктів господарювання, контроль за їх реалізацією тощо.

Щодо розвитку інституціональної інфраструктури бізнесу на муніципальному рівні, працюють обласна та міські координаційні ради з питань розвитку підприємництва. Кожні два роки приймається та реалізується Комплексна програма розвитку малого підприємництва, метою якої є створення сприятливого бізнес-середовища, забезпечення сталого розвитку малого підприємництва, збільшення його внеску в соціально-економічний розвиток Запорізького регіону та підвищення його конкурентоспроможності [7]. Функціонує Регіональний фонд підтримки підприємництва, розроблений механізм надання фінансової підтримки суб'єктам підприємницької діяльності за рахунок обласного і місцевого бюджетів. Інформаційне інфраструктурне забезпечення підприємництва

здійснює ДП «Запорізький державний центр науки, інновацій та інформатизації», який виступає регіональним інформаційним пунктом Національного інформаційного центру зі співробітництва з Європейським Союзом у сфері науки і технологій.

Підвищення ефективності функціонування державної інституціональної інфраструктури бізнесу може бути досягнуто завдяки розподілу повноважень і відповідальності у сфері державного регулювання інфраструктурного забезпечення між органами влади на рівні регіону. Лінійні повноваження з формування та відповідальність за створення, розвиток і використання інфраструктури мають бути передані департаменту економічного розвитку області. Апаратні повноваження можуть бути передані галузевим бізнес-асоціаціям чи торгово-промисловим палатам, що дозволить максимально ефективно залучати експертів відповідної галузі. Також доцільно зменшити ступінь державного втручання в процеси формування, розвитку та використання об'єктів інфраструктури в містах. При цьому фінансова, інформаційна, інноваційна, освітня інфраструктури мають бути приватними або заснованими на засадах державно-приватного партнерства щоб підвищити ефективність їх функціонування за рахунок безпосередньої участі бізнесу, залучення зацікавлених фахівців. Найбільш ефективними є об'єкти інфраструктури, що створюються приватними та громадськими організаціями за участі місцевих органів влади та самоврядування. Послуги в таких установах є більш кваліфікованими, а їх вартість адаптується до попиту та можливостей підприємництва.

Висновки. Проведені дослідження свідчать про необхідність переосмислення функцій та задач інституціональної інфраструктури бізнесу міст старопромислових регіонів і її формування за наступними напрямками:

- 1) передача повноважень державних органів місцевої владі старопромислових регіонів у питаннях створення, розвитку і використання інфраструктурних елементів із забезпеченням відповідальності;
- 2) розширення повноважень галузевих бізнес-асоціацій, торгово-промислових палат у частині створення відповідної інфраструктури;
- 3) впровадження нових механізмів фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки бізнесу (програми кредитування на пільгових умовах під гарантії муніципалітетів, часткова компенсація відсоткових ставок за процентами з міського бюджету, відшкодування участі у виставках, ярмарках, освітніх проектах, участь у міжнародних програмах та проектах);

- 4) розвиток інноваційної інфраструктури бізнесу на засадах державно-приватного партнерства (місцеві муніципалітети, об'єднання підприємців) через:
 - формування виробничо-технологічної інфраструктури (технопарків, бізнес-інкубаторів, центрів трансферу технологій, кластерного розвитку);
 - запровадження територій інноваційного розвитку в межах міст (економічні зони у вільних приміщеннях підприємств, інноваційні центри);
 - переорієнтація інформаційної та експертно-консалтингової інфраструктури (фонди підтримки підприємництва, центри суб-контрактації, інформаційні центри) з підтримки великих та середніх підприємств на сприяння формуванню нових секторів;
- 5) розширення кількості та напрямів діяльності бізнес-асоціацій (торгово-промислові палати, асоціації, спілки тощо) і громадських організацій (громадські ради, об'єднання активних підприємців тощо).

Формування дієздатної інституціональної інфраструктури підприємництва дозволить створити передумови для: стимулювання інноваційних процесів розвитку існуючих підприємств та генерації нових секторів, активізації партнерства між державою та приватним сектором, підвищення конкурентоспроможності бізнесу регіону, поліпшення якості обслуговування підприємницької діяльності тощо.

Список використаних джерел

1. Хаджинов І.В. Старопромислові регіони України: тенденції розвитку / І.В. Хаджинов // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. – №1. – Т. 3. – С. 72–78.
2. Хохлова О.А. Принципи розвитку старопромислових регіонів України в сучасних умовах / О.А. Хохлова // Простір і час сучасної науки: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 19-21 квіт. 2011 р.). – К.: ТОВ «ТК Меганом», 2011. – Ч. 3. – С. 64–66.
3. Жаліло Я.А. Послаблення залежності економіки старопромислових регіонів України від зовнішньоекономічних чинників як стратегічний орієнтир структурної політики / Я.А. Жаліло, О.Ю. Снігова // Стратегічні пріоритети. – 2012. – №1(22). – С. 85-91.
4. Лазарева Т.С. Інституціональні особливості регулювання розвитку старопромислових регіонів Західної Європи / Т.С. Лазарева // Інституційні та інвестиційні проблеми розвитку економіки. – 2012. – №2. – С.104–110.

5. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 року №4618-VI/Закон України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
6. Основні напрямки роботи Департаменту економічного розвитку і торгівлі ЗОДА. – Режим доступу : <http://www.zoda.gov.ua/article/788>) osnovni-napryamki-roboti.html.
7. Комплексна програма розвитку малого підприємництва в Запорізькій області на 2011-2012 роки, затверджена рішенням обласної ради від 24.02.2011 № 8 / Комплексна програма. – Режим доступу : <http://www.zoda.gov.ua/article/1782>/programi-u-vidpovidniy-sferi.html.

Мокій А.І., Антонюк Д.А. Развитие институциональной инфраструктуры бизнеса больших городов старопромышленных регионов.

Проанализированы проблемы развития старопромышленных регионов Украины. Показана возможность оздоровления крупных городов этих областей путем совершенствования институциональной инфраструктуры бизнеса. Приведенные предложения по реформированию государственной (путем перераспределения полномочий между уровнями управления, расширения полномочий негосударственных организаций, внедрения муниципальных механизмов финансово-кредитной поддержки) и частной (за счет формирования производственно-технологической инновационной инфраструктуры, внедрения территорий инновационного развития в городах, переориентации информационной и экспертно-консалтинговой инфраструктуры по поддержке крупных и средних предприятий на содействие формированию новых секторов экономики региона) составляющих инфраструктуры бизнеса (на примере Запорожской области).

Ключевые слова: институциональная инфраструктура бизнеса, бизнес-среда, предпринимательство, старопромышленные регионы.

Mokiy A.I., Antonyuk D.A. The development of institutional infrastructure of major cities business of old industrial regions.

The problems of old industrial regions of Ukraine are analyzed. The possibility of recovery of the major cities in these areas by improving the institutional business infrastructure is shown. The proposals for reform of the state (through the redistribution of powers between levels of government, empowerment of NGOs authority, implementing the mechanisms of municipal financial support) and private (due to the formation of industrial and technological innovation infrastructure, the introduction of innovative development areas in cities, reorientation informational and consulting infrastructure from support large and medium-sized enterprises on the promotion of new sectors of regional economy) components of business infrastructure (example for Zaporizhia region) is given. Key words: institutional business infrastructure, business environment, business, old industrial regions.